

Å finne opp en sannhet

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: Med *Diktning og diktatur* har Herta Müllers forfatterskap fått en innholdsrik innføring – på norsk. Antologien gir et sammensatt oversiktsbilde over sentrale tematikker og forfatterens språklige originalitet. Mest av alt understrekes den tette forbindelsen mellom de traumatiske, gjennomgripende erfaringene fra Ceauşescus diktatur og Müllers fiksjonsunivers.

Av Svein Henrik Nyhus

Herta Müller må regnes som en av Europas fremste forfattere. I 2009 ble hun tildelt Nobelprisen i litteratur for sitt forfatterskap, hvor hun med «poesins förtetning och prosans saklighet tecknar hemlöshetens landskap». Engasjement mot diktatoriske styresett viste seg sist i november med opprettholdt intensitet. Årets prisvinner, kinesiske Mo Yan, fikk passet påskrevet i et intervju Müller

ga i svenske *Dagens Nyheter*. Mo Yan «hyller sensuren» og tildelingen omtales som en «katastrofe».

//

//]]]]> //]]>

Denne harde kritikken kan ses i lys av forfølgelsen hun selv opplevde som regimekritiker i hjemlandet Romania under diktaturet fra 1967 til 1989. Som tittelen på denne antologien (*Diktning og diktatur. Herta Müllers forfatterskap*) antyder, kan forfatterskapet på mange måter sees som et oppgjør med og en bearbeiding av undertrykkelsen som pågikk under Ceauşescus regime. Samlingen gir oss i alt ni innsiktsfulle lesninger av disse erfaringenes språklige, motivmessige og tematiske følger i forfatterskapet. Søkelyset settes blant annet på emner som makt og avmakt, barndom, måltidsdiskurser, erindring og poetikk.

Hjemløshet

I en tid hvor det stadig spekuleres i forholdet mellom biografi og litteratur møter Müllers forfatterskap oss med akutt relevans. Hennes skrift er på mange måter rotfestet i erfaringen. *Diktning og diktatur* innledes med en artikkel skrevet av en av bokens redaktører, Helgard Mahrdt, som i en tilnærmet biografisk gjennomgang fremhever hvordan Müllers liv har vært preget av hjemløsheten hun så dyktig skriver frem.

Forfatteren ble født i Romania i landsbyen Nitzkydorf, i det tyskspråklige minoritetsområdet Banate. Senere flyttet hun til Bucuresti hvor hun blant annet arbeidet som lærer og stiftet bekjentskap med regimekritiske forfattere i «Aktionsgruppe Banat». I 1987 fikk Müller utreisevisum og dro til Berlin, hvor hun i dag skriver og bor.

//]]]]> //]]>

Müllers biografi, går det frem av Mahrds fremstilling, taler ellers om en dobbel hjemløshet. Som ung opplevde hun Nitzkydorf som et «helvete på jord». Debuten, prosasamlingen *Niederungen*, beretter om en overskyggende fremmedgjorthet overfor familien og det øvrige småsamfunnet. Når hun som ung kvinne flytter inn til byen blir landsbyens underkuende mentalitet satt inn i en politisert, mer systematisk sammenheng. Den gjentatte sjikanen og terroriseringen fra Securitate (det rumenske etterretningsvesenet) fører også til at Müller – av ren nødvendighet for å utholde omgivelsene – bestemmer seg for å bli forfatter: «[...] jeg måtte forsikre meg om at jeg faktisk fantes her i verden. Jeg begynte å skrive».

Den biografiske innfallsvinkelen gir et effektivt innblikk i Müllers opplevelse av isolasjon og frykt, og hvordan livet i denne perioden blir kilden til et varig traume. I forfatterskapet blir det kommunistiske diktaturets totale system, dets maktovergrep, noe hun stadig vender tilbake til.

Traumeerfaringer

Å lese Herta Müller kan være krevende. Det skyldes de alvorlige emnene, men også stilen, der en realistisk tone ofte brytes av billedintense ekskurser, skarpt detaljfokus og brå perspektivskifter. Som Espen Ingebrigtsen, stipendiat ved Universitetet i Bergen, blant annet kommenterer i et velskrevet bidrag om Müllers essayistikk er «autofiksjonalitet» begrepet forfatteren selv har myntet på sin skrivemåte. Det betyr, enkelt sagt, å benytte seg av biografisk stoff i litterære fremstillingsformer. Sammen med termen «oppfunnet sansning» – som bygger på forståelsen av at hendelser «[...] kan aldri fanges inn med ord i forholdet én til én», utgjør dette kjernen i Müllers poetikk.

I romanen *Pustegyng* anvender Müller denne teknikken på et materiale som ikke har utspring i eget liv, men fra et dystert kapittel i rumensk krigshistorie. Unni Langås, til daglig professor ved Universitetet i Agder, gjør en nærlesning av denne romanen som et forsøk på å forstå og formidle traumatiserende erfaringer.

//]]]]> //]]>

I 1945 ble alle kvinner og menn mellom 17 til 45 år fra det tyskspråklige området i Romania sendt til arbeidsleire i det gamle Sovjet. Müllers mor var en av dem. *Pustegyng*e er en beretning fortalt fra den overlevende Leopold Aubergs perspektiv. Et sentralt poeng hos Langås, som også kaster lys over romanens originale komposisjon, er hvordan det for den traumatiserte ikke finnes avstand til de invaderende minnene; de kan ikke føyes til et narrativ. Derfor kan de i bevisstheten også bli bemerkelsesverdig bokstavelige eller ikke-symbolske. I *Pustegyng*e er ett eksempel den taktile opplevelsen av ord hos fortelleren. Ordet «sult», er ikke bare beskrivende for en tilstand. I Aubergs etterstilte beretning får ordet konkret form og tingliggjøres om til «sultengelen». Som allestedsværende figur medvirker denne gestaltningen videre til at den fryktelige hungeren oppleves slående psykologisk og nær for leseren.

Nærlesninger i slike antologier er som oftest på sitt mest interessante når de også evner å gi intertekstuelle perspektiv; enten på beslektet litteratur eller forfatterskapets innvortes sammenhenger. Langås artikkel har dette ekkorommet.

Artikkelen hjelper leseren til å skjerpe blikket for en tolkning av romanen som er utbytterik, samtidig som den gir en god teoretisk forståelse av hvordan traumet som erfaring kan påvirke selve utgangspunktet for en fortelling. Det, vet vi, er noe som også griper inn i andre romaner av andre betydelige forfattere. Eksempelvis i tematiseringen av vitnesbyrdet og fangeleirene under andre verdenskrig i bøker av Primo Levi, Imre Kertész og W.G Sebald.

Motstandsetikk

Müllers språkforståelse og poetikk utgjør en kjerne i flere artikler i *Diktning og diktatur*. For hva består den av, – og hvordan skal man plassere Müllers stilistiske særegenhet? Sissel Lægreid, professor ved Universitetet i Bergen og antologiens andre redaktør, tar for seg dette. Et typisk trekk, fremhever hun, er det grenseoverskridende, som ved siden av nevnte autofiksjonalitet og oppfunnet sansning blant annet beror på en materialisering av det ikke-materielle. Videre kommenteres Müllers språkspagat mellom rumensk og tysk og hvordan dette har spisset årvåkenheten for det sanselige i språket.

Lægreid er den i samlingen som gjør mest for å kontekstualisere Müller. I koblinger til Walter Benjamins refleksjoner rundt oversettelse, Freuds beskrivelse av drømmearbeidet, og Lægreids egen urovekkende opplevelse av å lese Kafka, ser vi Müller i en modernistisk språkskeptisk tradisjon, kanskje fremfor noen anført av poeten Paul Celan.

I sine essays, skriver Lægreid, uttrykker Müller også tanker om tegnet som ligger tett opp mot

Jacques Derridas begrep om *différance*. Den manglende tilliten til språket har likevel ikke et rent teoretisk opphav, men står igjen i klar sammenheng med erfaringene fra diktaturet. Tvetydighet, vilkårlighet og uforutsigbarhet er kjennetegn på totalitarismen som diskurs. Alt dette gjenfinner vi i Müllers språklige strategier, mener Lægreid.

Imidlertid virker det ikke helt opplagt hvilket litterært paradigme eller hvilken filosofisk språkforståelse Müller også kan ses i kritisk lys av. Hva er det Müller gjør annerledes enn andre forfattere som har skrevet under totalitære kår? Lægreid omtaler Müllers poetikk som motstandens estetikk, og man tar seg i å ønske flere eksempler – hvis dette også er en tradisjon. Det er særlig lett å bli nysgjerrig på resten av individene i *Aktionsgruppe Banat*. Og om man skal sette fingeren på et svakt punkt er det antologiens tendens til å se Müller som *for* unik.

Denne innvendingen kan også rettes mot behandlingen av det politiske aspektet av forfatterskapet. Det politiske, skjønner vi hos Lægreid, vinner frem gjennom bøkernes litterære kvalitet: «Herta Müllers poetologiske strategi er vellykket i den forstand at tekstene hennes samtidig gjenspeiler og avdekker den kontekst de oppstår i: Et diktatur med en totalitær diskurs som gjennom terror har fratatt menneskene sanseligheten og dempet evnen til å kunne føle på en autentisk måte». Iakttagelsen av dette forholdet er solid: I Müllers fragmentariske verden blottstilles totalitarismens logikk som et politisk system som hele tiden søker enhet, men som i tvang avler eksistensiell uro og mistenksomhet. Det skiller mennesker fra hverandre og mennesket fra kontakten med seg selv. Et grunnleggende spørsmål gjenstår likevel.

Hvordan kan denne måten å skrive politisk på ses i forhold til alle de andre måtene å skrive politisk på? Det er naturligvis et stort spørsmål med mange mulige svar, men likevel et hensyn som, om det hadde stått tydeligere i fokus, kunne vært oppklarende for Müllers politiske kraft.

Variert og grundig

Diktning og diktatur er godt disponert, med tekster som varierer fra nær motivlesning til mer personlige essays. I «Hver setning skal være en begivenhet» lar Stig Sæterbakken den hengivne *fanen* og den skarpe, sensitive idealleseren møtes. Det gir innfallsrike og konsise betraktninger. Om Müllers setninger heter det eksempelvis; «Av og til kan det være utsagn, midt i den ytterste etterrettelighet, som er bent frem umulig å forstå. Og det skal de være. Slik skal det være. Det er det ubegripeliges ubegripelighet bevart intakt, ikke reforhandlet til skinn-begripelighet, liksom-forståelse». Det er presist formulert om hvordan en som leser opplever den uklare grensen mellom det utilgjengelige og fengslende i Müllers prosa.

//]]]]> //]]>

Samtidig fanger det i få linjer inn fenomenologien i hennes univers; tingene og ytringenes ustabile posisjoner og betydning. Sæterbakken yter også sitt for å myke opp det akademiske preget, og illustrerer på innlysende vis at personlig beundring ikke står til hinder for treffende observasjoner.

En annen kvalitet ved *Diktning og diktatur* er grundigheten, som understrekes av en utvalgt bibliografi foretatt av Siri Strømsnes. Her oppføres blant annet primærlitteratur, verker oversatt til norsk, intervjuer og sekundærlitteratur tilknyttet enkeltverk. Samlingen er til slutt utstyrt med bordtalen Müller holdt under nobelutdelingens festmiddag. Professor ved Universitetet i Oslo, Jakob Lothe, skriver i sin omtale av boken i *Klassekampen* hvordan han i påhør av denne talen sjelden har vært vitne til en så sterk demonstrasjon av litteraturens kraft og – implisitt – verdien i det humanistiske perspektiv. Til det må man gi sitt bifall. Talen viser krystallklart Müllers ukuelige og frihetstro verdigrunnlag, som det avslutningsvis kan være verdt å sitere fra.

Etter å ha ramset opp dagsaktuelle diktaturer uttaler Müller:

Litteraturen kan ikke forandre på alt dette. Men den kan – om enn i ettertid – gjennom språket finne opp en sannhet som viser hva som skjer i og rundt oss når verdiene sporer av. Litteraturen snakker til hvert enkelt menneske – den er privat eiendom som blir værende i hodet. Det er ingenting som taler så inntrengende til oss som boken.